ఎదగని మనుషులు

పాపం రిక్షా సూరన్న ఆకస్మాత్తుగా చచ్చిపోయాడు. చచ్చిపోయిన నాటికి అతనికి భార్యవుంది. పేరు గైరమ్మ. ఇద్దరు పిల్లలున్నారు. ఒకడు అయిదేండ్లవాడు, మరొకడు ఆరేండ్లవాడు. గైరమ్మ పిల్లలను దగ్గరకు తీసుకొని ఏడ్చింది. వూరికీ రిక్షావాడకూ దూరంగా ఓ మెట్టమీద మకాం పెట్టడంవల్ల ఆమెను ఎవ్వరూ ఓదార్చడానికి రాలేదు. ఆమె చెంపలమీద కన్నీళ్ళను ఎండబెట్టి పాపం గాలి చల్లగా ఓదార్చింది. గైరమ్మ గుండెలు గట్టిపరచుకుంది. పొంగి పొంగి వచ్చే దుఃఖాన్ని చెంగుతో తుడిచివేసింది. ముందు ఏమి చెయ్యాలో దిక్కులు తోచని పరిస్థితులను ఆలోచనల గుడ్డలో పోసి వడకట్టింది. ఒకసారి మూటలు మోయాలనుకుంది. కుర్రవాళ్ళను వాళ్లింటి దగ్గర, వీళ్ళింటి దగ్గర పిల్లల నెత్తుకునే పనికి పెట్టాలని అనుకుంది. మరొకసారి అంట్లు తోమాలనుకుంది. ఎందుకనో ఛీఛీ అనుకుంది. అల్యూమినియం కంపెనీలో చక్రం తిప్పితేనో... తాపీమేస్త్రీకి ఇటుకలందిస్తేనో, అనుకుంది. అప్పుడే ఆమె మనసులో గారపల్లి తాపీమేస్త్రీ అవతరించాడు. పచ్చిబూతులతోనే బ్రతికే

ఆ మేస్త్రీ, నోటికొచ్చినట్లు యిచ్చకాలాడి, మంచినీళ్లు తెమ్మని, చేయి పట్టుకున్నట్లు ఆమెగుండె గిలగిల లాడింది. 'సూరన్న బావకు నాను సస్తే అపచారం చెయ్యను. నా దేవుడు నా సూరన్న బావ' అని కళ్లంట నీళ్లు పెట్టుకుంది. ఒకసారి సూరన్నబావ కళ్ల ముందు తిరిగాడు. గుండెల్లో కదిలాడు. గుడిసెలోనూ, గుడిసె చుట్టూ ఉన్నట్లే కనుపించాడు. ఖాళీగావున్న ఆ రిక్షాసీటుమీదే కూర్చున్నట్లు మెదిలాడు... నీళ్ల బిందెలో తల వూపాడు. పిల్లల కళ్లల్లో తళతళలాడాడు. గైరమ్మ పిల్లల్ని గట్టిగా కౌగలించుకుని ఏడ్చాబోయింది. అప్పుడే ఆమె వీపుమీద సూరన్న బావ నీ కేమీ భయం లేదని తట్టినట్లయింది. వెనక్కు తిరిగి చూచింది. వెనుక చెట్లు నిలిచియున్నాయి. ఆ చెట్లమీద కిరణాలు చిత్రంగా మెరుస్తున్నాయి. గైరమ్మ దేవుడికి దండం పెట్టింది. పిల్లలను గుండెలకు చేర్చుకుంది. పొంగి వస్తూన్న దుఃఖాన్ని హాలాహాలంలా మ్రింగింది.

గైరమ్మకు గతం గుర్తుకొచ్చింది. గతంలోని వెన్నెల ఆమె ముందు పరచుకుంది. ఆ దిబ్బమీద వెన్నెల పకపకా నవ్వింది. సూరన్న చేతిలో గైరమ్మ పయిటచెంగు మిగిలిపోయింది.

"ఈ రిక్షామీద కూర్చోబెట్టే... ఈ దిబ్బచుట్టూ తిప్పుతాను" అనేవాడు.

"కూసుంటానుగానీ, నీకు బాడుగెక్కడ నుండి తెచ్చేది బావా... తిప్పి తిప్పి డబ్బులు. తెమ్మంటే నా నేటి సేసేది" అనేది. చిన్నారి చిగురుటాకుల్లా నవ్వేది.

సూరన్న మురిసిపోయేవాడు. "ఒక్క ముద్దియ్యివే సాలు" అనేవాడు.

గైరమ్మ గలగలా నవ్వి. "ముద్దుల కేటిబావా కోనాలా, పెట్టాలా కానీ ఖర్చులేదు. అవంటే నాకు భయంలేదు బావా...డబ్బు లిమ్మంటేనే నాకు భయం" అనేది.

వెంటనే సూరన్న గ్రహించేవాడు. "ఓసి ముండా! బలేదానివేనే! నాను సెప్పానుగదే... ఇక సత్తే నిన్ను డబ్బడగనని... నీ మీద ఒట్టు. ఇక పాణంపోయినా కల్లు మొగం చూడను" అనేవాడు.

గైరమ్మ "సూత్తానుగా ఏపాటి నిలకడో..." అనేది. సూరన్న మీసం మెలేసేవాడు. "మాటంటే మాటేనే" అనేవాడు.

గయిరమ్మ వదిలేదు కాదు. "ఇప్పుడిలాగే అంటావు. ఆనక పానం గిల గిల్లాడిపోతూంటని జాలిగా మొగమెడతావు. ఆ ఎదవ కల్లుకోసం నన్నే మరిసిపోతావు" అనేది.

సూరన్న ఓడిపోయేవాడు. రిషా విడిచిపెట్టేసి, గబాలున ఆమె దగ్గరకు ఒక్క ఉరుకు వురికి, కౌగిలించుకోబోయినంత

పనిచేసి, "నాకు డబ్బులొద్దే...నువ్వే కావాలి... నువ్వే... నిజం తల్లితోడు..." అనేవాడు.

గైరమ్మ అతనికి దూరంగా తొలిగి, పకపకా నవ్వి, "అయితే, నువ్విలా కూసోబావా... పొద్దుటి నుంచీ అలిసి పోయావుకదూ... ఈ రిక్షా నాను తొక్కుతాను, నిన్ను హాయిగా తిప్పుతాను. సల్లగా ఉంటాది..." అని రిక్షా సీటు మీద కూర్చునేది.

"నీ దుంపతెగా... నువ్వెప్పుడు నేర్చుకున్నావే... ఇంత ఉసారుగా తొక్కేత్తున్నావు." అంటూ, ఆమె నలాగే సందిట పొదవుకొని రిక్షా సీటులోనికి లాగేసుకునేవాడు. ఇద్దరి నవ్వులూ, ఆ గుట్ట గుట్టంతా ధ్వనించేవి. చుట్టూవున్న చెట్ల ఆకులన్నీ గుడిలోని చిరుగంటల్లా, మధురంగా కదిలేవి!

గతమంతా గయిరమ్మ కళ్ళల్లో కన్నీటిలా నిలిచింది. రిక్షా దగ్గరకు వెళ్ళి వెక్కి వెక్కి ఏడ్చింది. రిక్షా ఫెడలు మీద తలపెట్టి కుమిలిపోయింది. ఆ ఫెడలు ముట్టుకుంటే పాప మామె మనసు సూరన్న పాదాలు ముట్టుకొన్నట్లే తృప్తి పడింది.

రోజులు పల్లానికి ప్రవహించకుండా ఉండలేని నదీ జలంలా, ముందుకు వెళ్ళకుండా ఉండలేక పోతున్నాయి. మనుముందుకు వెళ్ళటం ఆరోజుల కెంతసహజమో దినదినం వారి ఆకలితీర్చుకోవలసిన అవసరమూ, ఈ మనుషుల కంత

సహజము. ముందుకు వెళ్ళకపోతే యీ భూమికి మరి పుట్టుగతులు లేనట్లే. ఆకలి తీరకపోతే మనిషికీ మరి ఈ భూమ్మీద నూకలుండవు.

పాపం గయిరమ్మ ముందుగా రిక్షాను అమ్మివేసి, ఆ డబ్బుతో ఏదో పని చూసుకునేవరకు కాలం వెళ్ళబుచ్చాలనుకుంది. కానీ ఆ రిక్షాను అమ్మాలంటే తన ప్రియుణ్ణి అమ్ముకుంటున్నట్లు బాధపడింది. భార్య నమ్ముకున్న హరిశ్చంద్రుడిలా గిలగిల్లాడిపోయింది. ఆ రిక్షాను అమ్మడానికి ఆమెకు చేతులురాలేదు. అయినా తప్పేటట్లులేదు. కానీ కొనబోతే కొరివి, అమ్మబోతే అడివి అన్నట్లు దానిఖరీదులో సగంకూడా వచ్చే ఆశ ఆమడ దూరమైంది. గైరమ్మకు ఏ పని చేయడానికీ పాలుపోలేదు. కొందరు రిక్షాలు తొక్కేవాళ్ళు, ఆ రిక్షాను బాడుగ కిమ్మని గైరమ్మను బ్రతిమాలారు. కానీ ఇందుకూ ఆమె మనసొప్పలేదు. వాళ్లెంత చక్కగా ఆ డబ్బులు తీసుకొచ్చి తనచేతిలో పెడతారో, ఆమెకు బాగా తెలుసు. ఆపైన వాళ్ళతో వచ్చే గొడవలతో అంతూ, దరీ వుండదు. సైకిలు నెట్లాపొందిగ్గా చూడాలో, అట్లా వాళ్ళు ఛస్తే చూడరు. విసురుగా తొక్కుతారు. దేన్నో విరుగగొడతారు. యిదేమిటంటే మమ్మల్నేం చెయ్యమంటావ్... అంటారు. చక్రంలో గాలి ఉన్నదీ,

లేనిదీ చూడరు. రోజుకో ట్యూబు పగలగొడతారు. ఈ విధముగా వాళ్ళతో అన్నీ చిక్కులే. అన్నీ నష్టాలే.

గౌరమ్మకు ఆ సైకిలుకు సంబంధించిన అన్ని పనులు తెలుసు. ఆయిలు పోయగలదు. శుభ్రంగా తుడిచి చైను వూడిపోతే చైను తగిలించగలదు. చక్రంలో గాలి తగ్గిపోతే గాలి నిమిషాల మీద కొట్టగలదు. సామానులు లేవుగాని పూర్తిగా ఆ సైకిలంతా విప్పిపారేసి ఇట్టే బిగించగలదు.

ఆ రాత్రి గౌరమ్మకు ఓ విచిత్రమైన వూహ తట్టింది. ఆ వూహతో ఆమె గుండె గజగజలాడి పోయింది. అయినా ఆమె ఆ వూహకే కట్టుబడి వుండాలని నిర్ణయించుకుంది. సూరన్న బావను తలచుకుంది. నీవే నాకు రక్ష అని మొక్కింది. పొద్దున్నే లేచింది. స్నానంచేసింది. సూర్య నారాయణమూర్తికి దండం పెట్టింది. కచ్చా బిగించింది. పైటచెంగు బొడ్డులో దోపింది. ఇంటిని కనిపెట్టుకొని ఉండ మని పిల్లలతో చెప్పి వాళ్లను గుండెలకు హత్తుకొని ముద్దు పెట్టుకుంది. విప్లవ రేఖలా సైకిలు రిక్షాను చేరి స్వతంత్రంగా బ్రతకడానికి ముందడుగు వేసింది.

ఆరోజున లోకం తలక్రిందులై పోయింది. ఒక్కసారిగా రిక్షామీద గౌరమ్మను చూడగానే ఆడది రిక్షా తొక్కట మేమిటని జనం వీధిలో విడ్డురంగా మూగారు. కొందరు ముక్కుమీద వేలేసుకున్నారు. కొందరు 'అవ్వ... అవ్వ...'

అని నోరు నొక్కుకొన్నారు. కలికాలం అని మరికొందరు వాపోయారు.

'ఆడవాళ్లు రిక్షా త్రొక్కడం ఎక్కడా చూడలేదు. ఎవ్వరో గట్టిగా కళ్ళు తెరిచారు. కళ్లద్దాలల్లోంచి తేరిపార చూశారు. ఒకవేళ పొరపాటు పడ్డామేమో అనుకుంటూ మగవాడేమోనని తిరిగి తిరిగి జాగ్రత్తగా పరిశీలించారు. మరీ మరీ ఆమెవైపు గుచ్చి గుచ్చి చూశారు. ఒకటోరకం ఆడ దేనని నిర్ధారణ చేసుకున్నారు.

'బాగుందబ్బాయి... బాగుంది ఆడివాళ్ళు చేయలేని దేముంది. రాజ్యాలేలుతున్నారు. లాడీలుగా మారుతున్నారు. రిక్షాలు తొక్కుతున్నారు. రీజనర్ ఆఫీసర్లు అవుతున్నారు. ఓహోహో బాగుంది, బాగుంది' అన్నాడు ఓ చోటా పొలిటిషియన్.

'అరే అది కాదురా తమ్ముడూ ఇందులో ఏదో కథ వుండి వుంటుంది. యీ రిక్షా రాణిగారి అంతర్యాన్ని యీ విషయంలో ఏంపలుకుతుందో కాస్త పలికించి చూడు'

'కానాను' అడగాలోయ్. అడగాలి. ఇదిగో ఓ రిక్షా అమ్మా... నువ్వెందుకు తొక్కుతున్నావు... రిక్షా... ఇలా అడిగినందుకు నువ్వేమి అనుకోకు...'

గైరమ్మ రిక్షా దిగింది. నిర్దూరాన్ని మొగంలో తోమ్ము

కున్న జనాన్ని నిలువునా చూసింది. “ఎందుకు తొక్కు-తానో మీకు తెలియదా బాబూ” అంది.

‘అబ్బే…అబ్బే… తెలిస్తే ఎందుకడుగుతాం…’

‘కడుపుకోసం బాబూ…’

‘ఏమిటీ… కడుపుకోసమా… రామరామ… లోకం ఎంతపతనమై పోయింది. ఏమిటమ్మా సరిగ్గా చెప్పు నాకర్థమవలేదు…’

‘ఏటి సెప్పను బాబూ… మీరు చదువుకున్నోరు అన్నీ తెలిసినోరు. తెలియనట్లు మాటాడితే ఏమి సెప్పను…కూడు లేనోళ్ళ బాధలు కుక్కలకు తెలియవు…’

‘అర్థమైందమ్మా…అర్థమైంది. అయితే యీ పూరంతా నీకు తెలుసా…’

‘తెలియకేం బాబూ… మీ రెక్కడికి తీసికెళ్లమంటే అక్కడికి తీసికెల్తాను…’

‘వండర్‌ఫుల్…వండర్‌ఫుల్… మనం ఎక్కడికి తీసుకుపోతే అక్కడకు వచ్చేస్తుంది. ఎవ్వరో వినబడీ వినబడకుండా నవ్వుల్లో ఆ మాటలను నలిపేశారు. బహుశా (కా) లేజీ విద్యార్థులై వుంటారు.

గౌరమ్మకు చెందిన ఎర్రని చూపు సూటిగా వారివైపు జ్వలించింది. ఆమె ఏమీ మాటాడలేదు.

‘కష్టమంటోరా బాబు…’ అంది మెల్లగా.

'మరి నువ్వు కిందికి బోల్టు కొట్టించకుండా ఉంటావని పూచీ ఏమిటి? దెబ్బలు తగిలినా ఏమీ ఫరవాలేదు కాని కట్లు అవీ కట్టించుకోవడం అంటే మాకు సుతరామూ ఇష్ట ముండదు.'

'చాలా బాగా తొక్కుతాను బాబూ...... మీరు సూత్తారుగా...'

'ఔనౌను చూస్తాం... వంటినిండా దెబ్బలు తగిలితే ఎంత చక్కగా తగిలాయా అనిచూస్తాం. కొత్త చొక్కా తొడుక్కున్నప్పుడు చూసుకోం అలా చూస్తామన్నమాట. ఇంతకీ నీకు లైసెన్సువుందా...'

'ఉంది బాబూ...'

'ఏదీ చూపించు...'

'ఇదిగోనండి...'

అప్పుడే ఓ రిక్షావాడు లోనికి జొరబడి, 'ఇది దీన్ది కాదండి... దీని మొగుడిది...'

అందరూ గొల్లున నవ్వుతారు.

'ఎందుకండీ నవ్వుతారు యీ రిక్షా మా సూరన్న బావది. ఆడు సచ్చిపోనాడు. ఇప్పుడు నాదేకదూ.... యీ లైసినీసు ఆడిదే...... మరి నాకు సెందదూ......' అంది.

అందరి మొగాల్లోనూ ఒక్కసారి ఏమిటేమిటీ అన్నట్లు 'కళ' కళపెళ పడింది. పైకి క్రిందికి లేచిపడే కెరటమైంది.

'ఇదేం వారసత్తం అనుకున్నావేటే గయిరమ్మా... లైసెనీసులకు వారసత్తాలుండవు'

'ఔను, నిజం. మంత్రికొడుకు మంత్రి కావాలనిలేదు. గుమాస్తా కొడుకు గుమాస్తా కావాలనీలేదు. ఈ కాలంలో దేనికి వారసత్వం లేదు.'

'వూరుకోండి బాబూ నాకు తెలియకపోతే మరీ సెప్తు తారు. మా మునిసీబు గోరబ్బాయి మునిసీబయ్యాడు. కరణం గోరబ్బాయి కరణమయ్యాడు. వున్నమాట సెప్పండి బాబూ.'

"బాబోయ్... ఇది టక్కరి ముండండీ... దీని రిక్షా ఎక్కకండీ... ఆడోళ్లు రిక్షా లెక్కితే పాడైపోతారు. నా మాట ఇనండీ..."

గైరమ్మ కుతకుతలాడిపోయింది. "మగోళ్లు రిక్షా లెక్కిన ఆడోళ్లందరూ సెడిపోతున్నారా ఏటి... రండి బాబూ..."

"నాను సెప్పానుగదండీ... ఇది దొంగముండని"

"ఎవడవురా నువ్వు నన్ను తిడతావు..."

"ఎవతివే నువ్వు మాకు పోటీగా వస్తావు... ఒరే రిక్షా తమ్ముళ్లూ రండిరా... రండి... ఇక మనకు బతుకుల్లేవు ఆడోళ్ళు రిక్షాలు తొక్కేత్తున్నారు. మన మగోళ్ళరిక్షాలు

మగోడెవ్వడూ ఎక్కడు. తొందరగా రండోరేయ్ ... దీనికి బుద్ధి సెప్పకపోతే లాభం లేదు.''

ఈ సంభాషణంతా విన్న నల్లకోటు తొడుక్కున్న కళ్ళ జోడు లేని ఓ కుర్రప్లీడరు, గైరమ్మ మాట్లాడిన విధానానికీ ధైర్యానికీ ఆశ్చర్యపోయాడు. గబాలున ఆ గుంపులోనికి చొరబడి.

'ఎవడివయ్యా నువ్వు ఆ అమ్మి రిక్షా తొక్కకుండా ఆపడానికి ? నువ్వెలా బ్రతుకుతున్నావో, ఆ అమ్మీ అలాగే బ్రతుకుతుంది. బ్రతకడం అందరి జన్మహక్కు, ఆమె కష్టించి బ్రతుకుతానంటోంది కానీ, దొంగపనీ, దొసగుపనీ చేయుటం లేదు. భారత రాజ్యాంగం ప్రకారం ఆమె తరుపున న్యాయం పూర్తిగా వుంది.'

''ఈ యవ్వారం ముదిరిపోతోందర్రోయ్ రండి, రండి, పీడర్లు కూడా వచ్చేతున్నారు ఈ భాగోతంలోకి, ఆడోళ్ళంటే అందరికీ అబిమానమే... (అభిమానమే)...''

''పోనీ, ఆడోళ్ళయినా ఎక్కండమ్మా నా బతుకెల్లిపోద్ది...''

''తప్పు తప్పు అలా అనకమ్మా! నిన్ను బాధపెట్టటం మా కిష్టం లేదు. ఇది భారత స్త్రీజాతికే కళంకం. మేం నీరిక్షా ఎక్కేటంత... ఆటవికతత్వం మాలో లేదు...''

"అలా అనకండి తల్లీ... చక్రాలు తిప్పుతున్న సిటీ సిల్లాయిలున్నారు. దంపుళ్ళు దంపుతూన్న పెద్దక్కలున్నారు. ఒటేళ్ళలో రుబ్బనేక సేతులు పడిపోతున్న ఆడబడుసులున్నారు. మిల్లుల్లో బల్లుతెపోతున్న తల్లులున్నారు. వనిష్నపని చేసుకోనిండమ్మా... మీరే సిన్నసూపు సూత్తే ఇక నా బిడ్డల గతేటి తల్లీ..."

"అబ్బో! యిది శానా సతావులం సదివిందండోయ్... మన సంఘంముందు దీని సంగతేటో తేల్చుకోవాలి... సంగం నాయుడిన్ని రంగంలోకి తీసుకు రావాలి... పదండర్రా, పదండి..."

అప్పుడే ఓ పోలీసు వచ్చి, 'ఏమిటీ గుంపు యిక్కడ నుంచి పోండి' అన్నాడు.

"ఏమండోయ్! పోలీసయ్యగారూ! ఆడది రిక్షా తొక్కుతూంతండీ, దీని సంగతేటో సూడండీ.'

"ఆడోళ్లు రిక్షా తొక్కడమేమిటోయ్ నీ ముఖం"

"నిజం బాబూ! నాను శానా బాగా తొక్కుతానండీ..."

"ఏమి టేమిటీ? నువ్వు రిక్షా తొక్కుతావా?"

"ఔను బాబూ!"

"అదెల్లా వీలవుతుంది. ఆడోళ్లు తొక్కడం నే నెప్పుడూ చూడ్లేదే..."

అప్పుడే ప్లీడరు కలుగజేసుకొని 'ఇప్పుడు చూస్తున్నావు కదటయ్యా! ఇంకేం చూడాలి...'

'అదేమిటండీ! మీరుకూడా అలా అంటారు'

'ఏం? ఆమె హక్కును కాదనమంటావా?'

'హక్కులంటూ చిక్కులు తెచ్చిపెట్టకండి ప్లీడరుగారూ... మొండివాదనలు మానేసి, నిండైన మాట చెప్పండి' ఎవరో పెద్దమనిషి గొణిగాడు.

'అది కాదండీ! నా మాట వినండీ! ఆమెను చూస్తూవుంటే జాలేస్తూంది. భర్త చచ్చిపోయాడు. పాపం పిల్లల్ని పోషించాలి. ఆమెకీపని చేతనౌను ఇలాంటి పరిస్థితులలో ఏ ఆడదయినా ఇంకేం చేస్తుంది?'

'మరో ఆడదయితే, అంట్లుతోముతుంది'

'ఏమండోయ్ మీరు పెద్దమనిషిగా మాట్లాడటం లేదు. ఆమెను కించపరచటం ఏమీ సబబుగాలేదు. మీరు బిజినెస్ మానేసి, బంట్రోతు ఉద్యోగం చెయ్యమంటే చేస్తారా?'

'మీ సబబులు, సందర్భాలు కట్టిపెట్టండి. అసలు లోకంలో ఎవ్వరికీ యిష్టంలేని పని చెయ్యడానికి ఆమెకేం హక్కువుందండీ?'

'ఎవ్వరికీ యిష్టంలేదని మీరెల్లా చెప్పగలరండి! అయినా, అందరికీ యిష్టంలేదన్నంత మాత్రంలో న్యాయం

అన్యాయంగా మారిపోతుందేమిటీ? అందరూ సూర్యుడు నల్లగా వున్నాడంటే కుదురుతుందేమిటి?'

'ప్లీడరుగారూ ఎందుకండీ అనవసరంగా రొప్పుతారు. పదుగురాడు మాట పాటియై ధరజెల్లు, మన మందరమూ ఏమంటే అదే న్యాయం...'

'ఆ రోజులు పోయాయండీ పుల్లయ్యగారూ... మనమంద రమూ అన్నంత మాత్రంలో అది న్యాయమైపోదు. ఏది న్యాయమో అది న్యాయమవుతుంది.'

'నిజం... నిజం... ఏది న్యాయమో అది న్యాయమవు తుంది. ఏది వంకాయో అది వంకాయే అవుతుంది. ఎవడు ప్లీడరో వాడు ప్లీడరవుతాడు... ఎవడు కూలీయో వాడు కూలీ ఔతాడు. నిజం... నిజం... ప్లీడరుగారూ... ఇంటికి వెళ్ళి చిన్న ముక్కాలిపీట వేసుకొని ఆబోర్డు కాస్తా వెనక్కి తిప్పండి... ఎందుకైనా మంచిది.'

అందరూ మల్లెపూలగంప తిరగబడినట్లు విరగబడి నవ్వుతారు.

పోలీసు కలుగుజేసుకొని నడిరోడ్డు మీద నిలబడి న్యాయా న్యాయాలు నిర్ణయించడం కష్టం సార్ ... ఇదిగో అమ్మా... నీకు లైసెన్సు లేదు. అంచాత నువ్వు రిషా తొక్కడానికి వీల్లేదు. తిన్నగా ఇంటికి వెళ్లు లేకపోతే కేసు పెట్టవలసి వస్తుంది.'

వెంటనే ప్లీడరు, 'ఇదిగో నువ్వేం భయపడకు... నీకు లైసెన్సు తెచ్చిపెట్టే బాధ్యత నాది. వీళ్ళంతా అప్పుడేం చేస్తారో చూస్తాను.'

'పోనీ బాబూ... ఇందరి కిట్టంలేని పని నేను చేసి ఏం బావుకుంటాను... మరో పనేదో సూసుకొని పొట్టగడుపు కుంటాను.'

'అలా ఎప్పుడూ వెనుకడుగు వేయకూడదు. నీకెందుకు నేనున్నానుగా! రేపొద్దుట మీ యింటికొస్తాను. నువ్వు సిద్ధంగా ఉండు. నేను నిన్ను ఆ ఆఫీసుకు తీసికొనిపోయి లైసెన్సు ఇచ్చే ఏర్పాట్లు చేస్తాను.'

'వెంటనే అక్కడున్న రిక్షావాళ్ళు ఎలాగిస్తారో మేం చూస్తాంగా ... మేమే, అంత గాజులు తొడిగించుకొని కూచోలేను.

'ఒరేబరే ... అలాగనకురా ... దానికి గాజుల్లేవు. అది పగోడుకన్నా మగోడులా ఉంది.'

'ఉండరా నువ్వేటి...ఇదిగో గయిరమ్మా మేం సెప్పే దినుకో...నీకు లైసినీ సొచ్చినా, మేం నిన్ను సైకిలు తొక్క నివ్వం. అంతే... ఏటనుకున్నావో... మళ్ళీ సెప్ప లేదనేవు. మరసిపోకు సుమీ...'

ప్లీడరు ఎర్రగా వాళ్ళవైపు చూసి, 'ఈ దౌర్జన్యం కబుర్లు కట్టిపెట్టండి. లైసెన్సు పుచ్చుకోడం ఈ రోడ్డుమీద

ఈ యమ్మి రిక్షా తొక్కడం తప్పకుండా జరుగుతుంది. మీరు కాదు, మీ తలలోని జేజెమ్మకూడ దీన్ని ఆపలేదు. అని, గయిరమ్మను దగ్గరగా పిలిచి ఆమె పేరు, ఇంటి పేరు కనుక్కొని, నీకేం భయంలేదని అభయహస్తం ఇచ్చి, ఇంటికి వెళ్లిపోయాడు.

గైరమ్మ మెల్లగా సైకిలు నడిపించుకుంటూ దీనంగా ఇంటివైపు దారితీసింది. చుట్టూ ఉన్న జనం వెర్రినవ్వు నవ్వుతూ అటూ ఇటూ కదలి పోయారు.

రిక్షావాళ్ళు గయిరమ్మను నానా బూతులు తిడుతూ 'తెగించింది ముండ' అన్నారు. 'మనం కాస్త జాగ్రత్తగా, ఉండాలోయ్ ఆపాటి పీడరు మాగట్టోడు...' అనుకున్నారు.

2

ఇంటికి వెళ్ళగానే ప్లీడరు శేషగిరికి అనంతమైన ఆలోచనలు పుట్టుకొచ్చాయి. భార్యామణిని పిలిచాడు. 'లీలా... ఒక్కమాట, ఇలా నాముందు కాస్సేపు కూర్చో...' అన్నాడు.

లీల కాస్త దూరంగా నిలిచి నవ్వుతూ కళ్ళతోనే ఏమిటి విశేషమంది.

'చెపుతా మాట' అన్నాడు.

'అన్నం తినేసి ఆమాటలు చెప్పుకోగూడదూ, ఏమంత కంగారు.'

'అఖండమైన కీర్తి నాకాళ్ళముందు నిలచి ఉంది లీలా... కౌగిలించుకోవాలో... దూరంగా తొలగిపోవాలో తోచకుండా ఉంది. కాస్త దగ్గరగా రా... మరీ అంత దూరంగా ఉండకు. దూరంగా ఉండి చెప్పే సలహాలకు ఉండవలసినంత బలం ఉండదు...'

'మీకు కావలసింది కీర్తి కాని నేను కాదుకదూ... దూరంగా ఉంటే మాత్రం ఏం... అదేం ఖర్మ... ఈభర్తలకు కీర్తి కావాలి. పాపం భార్యలకు మాత్రం భర్తలే కావాలి. ఛీఛీ... ఏం కాపురం...'

'నోనో... భర్తలకు కీర్తి ఎలా కావాలో భార్యలకు అలాగే మరి డబ్బు కావాలి. నాకు కీర్తి ఎలాగూ వస్తుంది. నీ దగ్గర కావలసిన డబ్బు ఉండనే ఉంది. అంచాత మన కాపురానికేం. బంగారంలాంటి కాపురం...'

మీ ఒడుపుల కేంలెండి... ఈ సారి నేను భర్తే డబ్బివ్వను.'

'అబ్బబ్బ...ఎప్పుడూ డబ్బు మీదే కదా బెంగ! వెధవది డబ్బు తగలేస్తేనేగాని కీర్తిరాదు. కీర్తిని పాడుచేసుకుంటేనే గాని డబ్బు పుట్టదు. చూడు లీలా వన్నెం తగలెయ్యమంటావ్...'

'మీ కిష్టం వచ్చింది తగలేసుకోండి... నాకేం. నాకు ఆకలేస్తోంది. నేనుపోతా...'

'ఆకలి మనకోసం పుట్టింది లీలా... ఆకలికోసం మనం పుట్టలేదు. మనకోసం వచ్చిన పెద్దమనిషి వీధి అరుగుమీంద ఎంత సేపైనా నిలబడలేడు. తెలుసుగా. అంచాత మనకోసం పుట్టిన అన్నమూ అంతే...'

'సరే మీకోసం పుట్టిన ఆ 'అన్నం పెద్దమనిషి' గారు వచ్చేవరకూ మీరక్కడే కూర్చోండి. నేను పోతా.'

'మై గుడ్ గాడ్ ...ఇహ లాభం లేదు. ఇదిగో లీలా నేనూ వస్తున్నా... కాని, ఒక్కటి చెప్పు. నువ్వు ఆడాళ్ళను ప్రేమిస్తావు కదూ...'

'ఏం... ఎక్కడైనా ఓ అమ్మాయిని చూచుకున్నా రేమిటి...'

'రామ... రామ... ఎంతమాటన్నావ్... అదికాదు లీలా... నీకు ఆడవాళ్ళు ఎలాంటిపనులు చేయడం ఇష్టం?'

'టెన్నిస్ ఆడటమంటే నాకు చాలా ఇష్టం అండీ...

'ఒహో చాలబాగుంది తరువాత'

'హాయిగా కారులో బీచిబడ్డుకు షికారుపోవడం ఇష్టమండీ...'

'తరువాత...'

'అక్కడ నేరుశెనగ పప్పు తింటూ పైకి క్రిందికి ఉయ్యాల లూగే కెరటాలను చూస్తూ కూర్చోవడం అంటే ఎంతో ఎంతో ఇష్టం'

'అద్భుతం...అద్భుతం అయితే లీలమ్మగారూ ఒక్క మాటండి. ఆడవాళ్లు రిక్షాలు లాగడం తమకు ఇష్టమా అండి.'

'అదేమిటి' ఛీఛీ.'

'పోనీ అంట్లు తోమడమో...'

'అసలిష్టం లేదు.'

'వెరీ గుడ్, రేపటినుంచి ఈ ఆంధ్రావనిలో అంట్లుతోమే వాళ్లు ఉండకుండా చేసేస్తాను.'

'ఈవిధంగా డబ్బు ఆదాచెయ్యాలని చూస్తున్నా రేమిటి... ఎల్లుండినుండి మసి చేతులతో మీ పరువు పది మందిలో తీసేస్తాను.'

'అంకిళ్ళల్లోనూ మసి చేతులే ఉంటే నువ్వు తీసే దేమిటిలే పరువు... చూడు లీలా నాయొక్క అసాధారణ మైన తెలివి తేటలవల్ల ఈ అంట్లుతోమే పిల్లల స్టేటస్ రేపటినుంచి పెంచేస్తాను. అంట్లుతోమే పిల్లలు సాధారణంగా తెలివైన వాళ్ళయి ఉంటారు. వాళ్ళు బలంగా ఉండడం సరేసరి. తెలివి, బలం కలిస్తే ఈ జీవితపు సైకిలు తొక్కడం

చాల సులువు. అంచాత వాళ్ళంతా ఇహ రేపటినుంచి సైకిలు రిక్షాలు ఉషారుగా తొక్కుతారు.'

'ఏ పేపర్లో చూశారండీ యీ కార్టూన్? నన్నూ కాస్త చూడనిస్తారా...'

'పేపర్లేం ఖర్మ! పబ్లిక్ రోడ్డుమీద చూశాను. మన మస్తిష్కం దాన్ని ఫోటో తీసుకుంది. యీ లోకం ఆర్టుగ్యాలరీలో దాన్ని త్వరలోనే ఆవిష్కరిస్తాను. మరి మాసుకో మన తడాఖా...'

'ఎవరైనా వింటే నవ్వుతారు వూరుకోండి. ఇప్పటికే ఆడవాళ్లకు బోలెడన్ని పనులు అంటగట్టి, మగాళ్ళు మొద్దుల్లా తయారవుతున్నారని ప్రపంచం గోలెత్తిపోతోంది. అయినా మీ కిలాంటి రాక్షసపు ఆలోచనలు పుడతాయేం.'

'అలాగా పాపం...రిక్షాలలాగే మగవాళ్ళంతా రాక్షసులన్నమాట! మరి ఈ మగరాక్షసులను పెళ్లాడేందుకు ఎంచక్కా ఆడదేవతలు దివినుండి దిగుతారు కాబోలు.'

'అయితే మొగుడు రిక్షా తొక్కితే పెళ్లాంకూడా పాపం రిక్షా తొక్కాలా...'

'ఔను లీలా... ఔను. ప్లీడరు పెళ్లాం ప్లీడరు... డాక్టరు పెళ్లాం డాక్టరు. ఇంజనీరు పెళ్ళాం ఇంజనీరు అయితే... ఎంత సుఖం...'

'ఔనౌను. చాలసుఖం... రేపటినుంచి మంగలి పెళ్ళాం మజాగా తయారై ఉత్సాహంగా క్రాఫులు వేస్తే బలేసుఖం... బలేసుఖం.'

'వండ్రఫుల్ ఐడియా, ఏదీ షేక్ హేండియ్యి... లీలా నువ్వు నిజంగా ప్లీడరు పెళ్ళాననిపించుకున్నావు. నామాట కొంచెం విను.'

'మీ 'లా' ప్రకారం ఆ పనికి అంగీకారం కుదురుతుందేమోగాని, ఈ ఎదగని మనుష్యుల మధ్య ఇలాంటి పనులు జరగడం కల్ల.'

మనుషులు ఎదగకపోతే నీ ఉద్దేశంలో మనిషి చావాలన్న మాట. ఎదగని మనుషులందరూ కలసి మనిషిని చంపెయ్యొచ్చన్న మాట.'

'అది తప్పే అనుకోండి...'

'అయితే నామాట విను. ఈమధ్య ఓ రిక్షావాడు చచ్చిపోయాడు. అతని భార్య రిక్షా తొక్కగలదు. పిల్లల్ని పోషించడానికి, తన బ్రతుకును ఎలాగో ఈడ్చి పారెయ్యడానికి, ఈ రోజున వీధిలో నిలబడింది. ఆమె మొగంచూస్తే చాలు ఆమె ఎంతో పవిత్రమైనదని అర్థమవుతుంది. ఆమెలో ఏదురుద్దేశమూ లేదు. ప్రజల్ని వంచించాలని గాని, ఈ రకంగా ధనాన్ని సంపాదించాలనిగాని, ఆమెలో కొంచెం కూడ లేదు. కాని ఆమెను ఈ ఇరవయ్యో శతాబ్దపు మనిషి

బ్రతకొద్దని శాసిస్తున్నాడు. నువ్వు చెప్పు లీలా... ఆమె ఈ స్థితిలో ఏమి చెయ్యాలి? ఈ రాక్షసుల పిచ్చిభావాలకు ఆమె బలికావలసిందేనా?'

'నిజమే, ఆమె బ్రతకవలసిందే. కాని ఈ ప్రజలు సాగనిస్తారని నేననుకోను. అంత కల్చర్ ఇంకో యుగానికి కాని రాదు.'

'ఈ యుగంలోనే వస్తుంది లీలా.... నేనందుకు నా ప్రాణాన్ని ఒడ్డి నిలుస్తాను. నీవు కొంచెం చేయూత నియ్యి. హైకోర్టు వరకూ వెళ్ళవలసి వచ్చినా రావచ్చు. ఇక్కడ ఏమంత ఖర్చు కాదుకాని, అక్కడకు వెళ్లితే రానుపోను చార్జీలకు, భోజనాలకు, ఈలోగా ఆ మనిషిని కాస్త కాపాడటానికి కాస్త పైకం కావలసి ఉంటుంది. దీనికి మరి నువ్వు కాస్త చల్లనిచూపు చూడాలి.'

'ఛా... అదేంటండీ... అలా అంటారు. ఇలాంటి పనికి నేనివ్వనంటానా... దీనికింత ఉపోద్ఘాతమూ...'

'నువ్వు ఇవ్వవని కాదు లీలా.... ఇందులో ఇంత కష్టమున్నదని... ఇహ రేపటి నుంచే నేనీ పనిలో నిమగ్నుడనౌతాను. నెగ్గితే నాకీర్తి దశదిశలా వ్యాపిస్తుంది. ఈ కేసులోని విషయాలు రేపటి విద్యార్థులకు పాఠాలుగా ఉంటాయి.

'అలాగే జరుగుతుంది లెండి, లేవండి భోజనానికి'

భార్య ఆశీర్వదిస్తే తప్పక ఫలిస్తుంది డార్లింగ్...' నవ్వుతూ శేషగిరి భోజనానికి కూర్చున్నాడు.

3

గౌరమ్మ ఇంటి ముందు కూర్చుంది. పెద్ద కుర్రాడు గుణింతం దిద్దుతున్నాడు. చిన్నవాడు తల్లి వీపుమీద ఉయ్యాల లూగుతున్నాడు. గౌరమ్మ ఆకాసంలోకి చూస్తూ ఏమిటో ఆలోచిస్తోంది.

'అమ్మా నాకు పుస్తకం కొనిపెట్టవే' అంటూ పెద్ద కుర్రాడు తల్లివైపు అదోలా చూశాడు.

'కొంటాలేరా... వేళయింది. అన్నం తిందువుగానిలే.' అంది గౌరమ్మ.

కుర్రాడు భయపడుతూ భయపడుతూ. 'నాకు ఆకలిగా లేదమ్మా...' అన్నాడు.

'ఏమి తిన్నావురా లేకపోడానికి... పద... అన్నం పెడతా...' అంటూ వీపుమీద వూగుతూన్న కుర్రాడిన్ని, నువ్వుండరా...' అని వాణ్ణిదింపి, గదిలోనికి వెళ్ళింది.

తల్లి అలా గదిలోనికి వెళ్ళగానే పెద్దపిల్లాడు గజ గజ లాడిపోయాడు. వాడికళ్ళ వెంట నీళ్ళు తిరిగాయి.

అప్పుడే ఆ తల్లి, 'అన్నం ఏదిరా...' అంది.

నేరం చేసినవాడిలా ఆ పెద్ద కుర్రాడు మాట మంతీ లేకుండా నిలబడిపోయాడు. వాడి బుగ్గలమీద కన్నీళ్లు ప్రవహిస్తున్నాయి. చిన్నవాడు ఏదో చెప్పాలని పెదవి కదిపి, అన్నవైపు చూసి బెదురు బెదురుగా నిలబడిపోయాడు.

గౌరమ్మ తిరిగి 'ఏమైందిరా అన్నం... కుక్కలకు పెట్టేశా రేటి...' అంది.

పెద్దవాడు మెల్లగా నోరువిప్పి, 'లేదమ్మా... మరేమో... ఆయబ్బెవ్వడో ఆకలంటూ వచ్చాడమ్మా కొంచెం అన్నం పెట్టాను. మరేమో గబగబా తినేసి, ఇంకా ఆకలౌతోంది ఇంకొంచెం అన్నం పెట్టవూ అన్నాడు. చాలా ఆకలిగా ఉన్నాడమ్మా, ఎన్నో రోజులయిందంట తిని... రోజూ తింటున్నాంగా అమ్మా మనం అన్నం... ఈ ఒక్కరోజూ మానేద్దామే... ఆ అబ్బిని చూస్తే ఏడుపొచ్చిందే!'

గౌరమ్మ కొడుకును కౌగిలించుకుంది. కంటికి మింటికి ఏకధారగా ఏడ్చింది. 'ఇంత మెత్తనోడివి ఎలా బతుకు తావురా...జొన్నపొత్తులు కాల్చి ఇత్తాను రండి...తిందురు గాని...' అని వాళ్లను మరింత దగ్గరకు చేర్చుకుంది.

మెల్లిగా, 'మనం పేదోళ్లం బాబూ... మనకే లేదు. అడుక్కునే వాళ్ల కెక్కడ పెట్టగలం. మీ అయ్యవుంటే రోజూ మూడు నాలుగు తెచ్చి పడేశేవాడు. ఇప్పుడెక్కడ నుంచి వత్తాదిరా డబ్బు...'

పెద్దవాడు తల్లి కాళ్ళదగ్గర కూర్చొని తలవంచి, 'అమ్మా నేను ఐస్ ఫ్రూట్ లమ్ముతానే, అవి అమ్మితే బోలెడు డబ్బొచ్చాదమ్మా...'

ఆ తల్లి వాడ్ని గుండెలకు హత్తుకుంది. ఆమె కడుపు నెవ్వరో తరిగినట్లయింది. ఆమె కంటిముందు నడి వేసవిలో జోళ్ళులేని పసికుర్రాడు. దాహంవేస్తున్నా, ఆ ఐస్ ఫ్రూట్లు ముట్టుకోకుండా వీధుల్లో అరచి, అరచి వడదెబ్బ తగిలి పడిపోయినట్లు ఏదో భయంకరమైన దృశ్యం కదిలిపోయింది. గైరమ్మ కెవ్వున అరచి కొడుకు తలను తన తలకు చేర్చి వలవల ఏడ్చింది.

ఆమె మనోనేత్రాన, ఏవేవో నీడలు పెరిగిపోయాయి. జోళ్ళకు పాలిష్ వేసే దిక్కులేని కుర్రాళ్ళు, ఆమె కంటిముందు చిదిగిపోయిన గుండెలతో నిలిచారు. హోటళ్లలో కప్పులు కడుగుతూ టేబులు తుడిచే పిల్లలు, ఆ తుడుపు గుడ్డకన్నా హీనంగా నీల్గుతూ వేదనగా కనిపించారు. కొలిమిదగ్గర తిత్తి వూదుతూ ఆ వేడికి తట్టుకోలేని పసిపిల్లలు, కాలిపోతూ వంకరలు తిరిగిపోతూన్న తీగల వలె ఆమె పాదాలు ముందు రాలిపోయారు. గైరమ్మ విహ్వలంగా అరిచింది.

'వద్దు నాయనా వద్దు ... నువ్వేమీ చెయ్యొద్దు. నువ్వు బాగా చదువుకో బాబూ... మిమ్మల్ని నేను ఎలాగో కష్టపడి చదివింతాను' అంది.

అప్పుడే శేషగిరి ఆ గదిముందు నిలబడి గైరమ్మను పిలిచాడు.

గయిరమ్మ ఉలిక్కిపడింది. 'రండి బాబూ రండి... సూడండి బాబూ... ఈ పిల్లల్ని... ఈళ్ల నెలసాకేది బాబూ...'

'నీకేం భయం లేదు గయిరమ్మా... నీవు ధైర్యంగా ఉండు. పొద్దుట నువ్వు మాట్లాడిన విధంచూసి నాకు చాల ఆశ్చర్యమేసింది. తెలివి ఒకరి సొమ్ముకాదు. నీ పిల్లల్ని నీవు పెంచుకోడానికి నీకు తోచిన మంచిపని చేస్తున్నావు. ధర్మం నీ తరఫున పూర్తిగా ఉంది. ఇంతకన్నా నీకేమి కావాలి...'

'ఏటో బాబూ... నాకు భయంగా ఉంది. ఆళ్లన్నట్టు అంట్లు తోముతాననుకో బాబు ఏటొత్తాది... వదొచ్చె... పరకొచ్చె... ఈ పిల్లల్ని నాకు సదివించాలని ఉంది బాబు. ఈళ్ళసలే సత్తెగాలపోళ్లు. ఎలాగ బతుకుతారో ఏమో'

'నిక్షేపంలా బ్రతుకుతారు. ఆ బెంగ పెట్టుకోకు. నువ్వు మాత్రం ఎవరు బెదరించినా హడలిపోకుండా ధైర్యంగా నిలబడు. అంతే మిగిలిందంతా నేను చూస్తాను. నీకు లైసెన్సు రేపే ఇచ్చే ఏర్పాటు చేస్తాను. నువ్వు రేపొద్దుటే ఆ ఆఫీసుకురా....'

'కానా చిక్కులున్నాయనుకుంటాను బాబూ'

'ఏమీ లేవు, అవన్నీ చూసేవాణ్ణి నేనున్నాను.'

'ఏటో బాబూ నా గుండె దడ దడ లాడుతోంది. ఈ రిక్షావాళ్లను చూస్తే అదేటో భయంగా ఉంది.'

వాళ్లు నిన్నేమీ చేయలేరు గయిరమ్మా... అనవసరంగా వాళ్లు బెదిరి పోతూవుంటే ఎవరేం చేస్తారు, ఈ రిక్షాలు పుట్టకముందు నా చిన్నప్పుడు గుఱ్ఱపు బళ్లుండేవి. ఇప్పుడవన్నీ ఏమయ్యాయి ? ఆ రోజుల్లో వాళ్లు ఈ రిక్షావాళ్లను రోడ్డు మీద కాలు పెట్టనివ్వకుండా చేస్తే వీళ్లిప్పుడెక్కడ ఉండేవారు ? బస్సు పుట్టి బళ్లవాళ్ల కడుపు కొట్టిందని నీవు వినే ఉంటావు. ఇదే నిజానికి యుద్ధం అంటే. మనిషి మార్పుతో యుద్ధం చేస్తున్నాడు. ఎవరు ఆ మార్పు ననుసరించి నడచుక పోతున్నారో వారు బాగుపడుతున్నారు. లేనివారు ఆ మార్పుల ఇరుసులో బడి నలిగిపోతున్నారు. ఇప్పుడు కూడ కొంతమంది జట్కా బళ్లవాళ్ళు కనిపిస్తారు. వాళ్ళకు కూడు ఉండదు. వాళ్ల గుఱ్ఱాలకు దానా ఉండదు. ఏక్షణాన్నైనా ఏ చక్రానికా చక్రం వూడిపోతుందేమో అన్నట్లుగా ఉంటుంది. ఆ బండి. అయినా దాన్నే పట్టుకొని వ్రేలాడుతారు. వారిని చూస్తే జాలేస్తుంది. కాని వాళ్ళు మారలేరు. రేపొద్దున్న ఈ రిక్షావాళ్లు కూడ అలాగే ఇరుకున పడతారు. కొద్ది రోజుల్లో ఆటో రిక్షాలు వస్తాయి. వీళ్ళకు వాటిని త్రొక్కడం చాతగాదు. అది నేర్చుకోడానికి అనేక కారణాలవల్ల కుదరదు, దీనితో వాళ్ళ బతుకు బయట

పడుతుంది. వీళ్ళంతా నాశనం అవుతారు. ఈ యుద్ధంలో వీళ్ళు హతమారిపోతారు. పూర్వం చాలమంది రాజులు కొత్త ఆయుధాలగురించి తెలుసుకోడానికి ప్రయత్నించక పోవడంవల్ల రాజ్యాలు పోగొట్టుకున్నారు. ఇందుకనే ఈ పరు గెత్తే కాలంలో క్షణం నిలకడలేని ఈ మార్పుల ఆర్భాటంలో మనిషి చాతకాని వాడుగా నిలబడిపోగూడదు. ఏపనికైనా సిద్ధంగా ఉండాలి. ఈ కార్లునడిపే డ్రైవర్లకు కూడ ఈ ముప్పు వస్తుంది. విమానాలు వాటి స్థానంలో ఆక్ర మించడం ఎన్నాళ్లో పట్టదు. మనిషి మనిషికీ విమానం వస్తుందేమో... ఇందుకనే ప్రభుత్వం దూరదృష్టితో ఎప్పుడూ మెలగాలి. అయిదు సంవత్సరాలే నా బ్రతుకు అనుకుంటే ఆ ప్రభుత్వం తాలూకు ప్రజల జీవితం అలాగే అడుగంటి పోతుంది. మంత్రులందరూ అయిదు సంవత్సరాలే ఆ పదవుల్లో ఉన్నా, వారి దృష్టి ఎప్పుడూ అయిదు వేల సంవత్సరాల ముందుకు ప్రసరించాలి. ఇప్పుడు అన్నిరకాల పొలం పనులు చేయడానికీ మెషీన్లే ముందుకొస్తున్నాయి. దీనితో వ్యవసాయ కూలీలు పనిలేని వాళ్లుగా తయారవు తారు. వీళ్ళందరికీ జీవితాన్ని ఇవ్వడానికి తద్వారా దేశం బ్రతుకు పెంపడానికి ప్రభుత్వం పరిశ్రమలు స్థాపించాలి. ఈ ప్రజకూడ ఈ విషయంలో కృషి సల్పడానికి ముందడుగు వేయాలి. ఈ పని తప్ప నాకింకొకటి చాతగాదు. ఈ పని

తప్పు నేను మరొకటి చేయను అంటే వీలుపడదు. ఇంత కన్నా మరొక రకం మనుషులుంటారు. మేము ఏపనీ చేయం అంటారు వాళ్లు. ఇక ముందు దేశం పనిచేసేవాళ్లనే గౌరవిస్తుంది కాని, పనిచెయ్యని వాళ్లను గౌరవించదు. నీ బ్రతుకు నువ్వు బ్రతకడానికి నువ్వు ధైర్యంగా ముందుకొచ్చావు. ఒళ్ళు దాచుకొనే తత్వం నీలో లేదు. ఇందుకు నిన్ను నిజంగా ఎంతో అభినందించాలి. క్రొత్తగా రిక్షాలు తొక్కే వాళ్లను ఈ రిక్షాలవాళ్లు అడ్డు పెట్టడంలేదు కదా... అలాగే నిన్నూ ఎందుకు చూడగూడదూ!... అంత పిరికితనం ఏమిటి? వాళ్ల పిరికితనానికి నువ్వు బలి కావడమేమిటి? ఇదంతా మూర్ఖుల లక్షణం. అలాంటి తెలివితక్కువ వాళ్లకు మనం ఎప్పుడూ తల ఒగ్గకూడదు.'

'అయితే బాబూ... తెలియక అడుగుతాను. మోటారు రిక్షాలొస్తే ఈ రిక్షావాళ్లంతా ఎలా బతుకుతారు?

'ఇది నిజంగా ఆలోచించవలసిన విషయం. కాని ఈ రిక్షా వాళ్లకు అలాంటి ఆలోచనే లేదు. పోనీ వాళ్లకంటే ఏమీ తెలియదనుకో... వాళ్ళ సంఘం నాయకులు ఆ చందా డబ్బుల గురించే ఆలోచిస్తారు కాని, ఇలాంటి విషయాల గురించి ఏమీ ఆలోచించరు. కనీసం వాళ్ళ రిక్షా వాళ్ళ స్వంతం అయ్యేట్లైనా చూడలేక పోయారు. ఈ రిక్షావాళ్ళ కష్టసుఖాలను వాళ్ళు నిజంగా చూసే వాళ్ళయితే సంఘం

డబ్బుతో ఈపాటికి ఓ ఆటోరిక్షాను కొని వీళ్ళందరికీ దాన్ని ఎలానడపాలో నేర్పి ఉండవలసింది.'

'నేర్పితే మాత్రం ఉపయోగమేటి బాబూ... ఈళ్ళందరికీ ఆ రిక్షాలు ఎక్కడనుంచి వత్తాయి. వత్తే మాత్రం అప్పు డాళ్ళందరికీ పనులుండొద్దూ...'

'నిజంగా నువ్వు తెలివైనదానవు గైరమ్మా... మంచి ప్రశ్న వేశావు. నేను ఈ విషయం ముందే చెప్పాను. ప్రభుత్వం కొత్త కొత్త పరిశ్రమలు స్థాపించి, ఇలాంటి వాళ్ళందరకూ వాటిల్లో పనులు కల్పించి, ఆదుకోవాలని. చూడు నేను నీకు కొద్ది రోజుల్లోనే చదువు నేర్పించి...నీలో ఎన్నో మార్పులు ప్రవేశ పెట్టకపోతే...'

'ఎందుకు బాబూ అవన్నీ... ఈ బతుకిలా ఎల్లిపోతే చాలు.'

'అదిగో మళ్ళీ వెనక్కి వెళ్ళిపోతున్నావు. ఇలా అనే దానవు అంట్లు తోముకొనే బ్రతకగూడదూ! కాని నీకా పని అంటే ఇష్టమే లేదు. నీ శక్తిని నీవు గుర్తించావు. ఎక్కువ కష్టపడటంవల్ల ఎక్కువ సుఖమున్నదని గ్రహిం చావు. సోమరితనమంటే నీకు గిట్టదు. ఓ గంట గంటన్నరలో అయిపోయే ఇంటిపనికోసం మిగిలిన గంటల నన్నిటినీ మురుగు కాల్వలలో పోయడం నీకు సుతరామూ ఇష్టంలేదు. ఇలాంటి నీకు ఉజ్వల భవిష్యత్తు ఉంది. దేశంలో ఎక్కడైతే

సగం శక్తి నిర్జీవమైపోతోందో, అక్కడ నుంచి నువ్వు ఆశాజ్యోతిగా వెలుగుతున్నావు. నీవు ధైర్యానికి, భవిష్యత్తుకు చిహ్నానివి! నీలాంటి వీరవనితల వల్లనే ఎప్పటికైనా ఈ దేశానికి ముక్తి! ఈ సంఘంలో పేరుకొనిపోయిన అనుమానాల పెంటకుప్పల్ని, జుగుప్సాకరమైన కుళ్లుకాల్వల వంటి వ్యూహాల్ని, నువ్వు పెళ్లగించి పారేసి ఈ మనుషుల మేధస్సులో ఉత్తమ ప్రమాణాలను తీర్చి దిద్దుతావు. ఒక ఆడది మగవాడితో మాట్లాడితేనే చాలు సహించలేని, ఈ దేశపు నెత్తురులో సరియైన దృష్టిని వినూత్నంగా సృష్టిస్తావు. నిజమమ్మా నిజం... నీవు మహోన్నతంగా జ్వలించే విప్లవ కాంతివి! నీవు నావ్యూహాకు ఏ విధంగానూ అందని చైతన్య స్వరూపిణివి...! నీవు యుగయుగాల మునుముందు అనంతంగా పయనించే ఎప్పటికీ అంతం కాని మార్గానికి మార్గదర్శినివి!'

'ఏటండీ ప్లీడరుగారు... ఏటి బాబూ ఆ మాటలు... మీరు దేవుడులా అనుతున్నారు. మీ కళ్ళల్లో ఆ కాంతి ఏటి బాబూ...' అంటూ గయిరమ్మ అతనివైపే చూస్తూ విస్తుపోయింది. ఆమె ప్రక్క నిలచిన పెద్దకుర్రాడు దీక్షగా అతనివైపే చూశాడు. చిన్నకుర్రాడు తల్లిచెంగు పుచ్చుకొని, భయం భయంగా శేషగిరివైపు తొంగి తొంగి చూశాడు.

శేషగిరి ఒక్కసారి మనుష్యుల్లోకి వచ్చి, 'ఏమిటన్నాను... నేనేమిటన్నాను...' అని స్వగతంగా అనుకున్నాడు. 'ఏమిటో పిచ్చిగా వాగేశాను. వస్తాను గయిరమ్మా... రేపు... మరచిపోకు...' అన్నాడు. గయిరమ్మ అతనుపోయిన దిక్కువైపు అలాగే చూస్తూ ఉండిపోయింది.

3

రాత్రి పిల్లలిద్దరూ నిద్రపోయారు. బయట వెన్నెల భవిష్యత్తులా ఉంది. గుమ్మం ముందు కూర్చుని గయిరమ్మ ఏమిటో ఆలోచిస్తోంది. ఏవేవో తెగని సమస్యలు ఆమె నరనరాన్నీ నరుకుతున్నాయి. మధ్య మధ్య ప్లీడరు గుర్తుకొచ్చి తెగిన ఆమె ఆశలకు జీవనం పోస్తూ ప్రక్కకు తప్పుకుంటున్నాడు.

అప్పుడే గుసగుసలుగా కొన్ని కంఠాలు దగ్గర పడుతూన్నట్లు అలికిడయింది. ఘాటైన చుట్టకంపు ఆమెను ఇబ్బంది పెట్టి ప్రక్కకు తప్పుకుంటోంది. పైమీది తువాలు ఎవరో టప్ మని దులిపి, ఖాండ్రించి ఉమ్మారు. ఇద్దరు ముగ్గురు పకిలించారు. అప్పుడే చిన్న కలకలము నోరు తెరచుకొని ఆవులించి, బద్ధకంగా ఒళ్ళువిరుస్తూ ఆమె ముందు మబ్బులా నిలచింది.

'ఇంకా నిద్రపోలేదా గయిరమ్మా...' అన్నాడో రిక్షా అబ్బాయి.

'మన సంఘం నాయుడు గారొచ్చారు గయిరమ్మా...' మరొకడు గయిరమ్మ ప్రక్కకు చేరాడు.

గయిరమ్మ గుండె దడ దడ లాడింది.

'ఏటి బాబూ ఇలా గొచ్చినారు' అంది.

'అదే గయిరమ్మా...' అంటూ సంఘం నాయుడు ఒక సారి కంఠం సరిచేసుకున్నాడు. ఒక విచిత్రమైన ధ్వని చేశాడు.

ఆ నేలమీదనే అంతా కూర్చున్నారు. గైరమ్మ నిలబడి ఉండిపోయింది.

'చూడు గయిరమ్మా... నిన్ను చూత్తే నాకు చాల జాలేత్తోంది. ఆడేమో అగస్మాత్తుగా నీకేదారీ చూపకుండా పోనాడు. పాపం పిల్లలు, ఎలాగ బతుకుతావు...'

గైరమ్మ మాటాడలేదు.

'చూడు గయిరమ్మా...ఒక్కమాట సెప్తావింటావూ... మా ఈధిలో ఓ అమ్మాయుంది. ఆ పిల్లకు పొగాకు కంపెనీలో పని. రోజూ రెండునమ్మర పైనే తెచ్చుకుంటాది. పనికాడ కెల్లకుండానే, కంపెనీ వోళ్ళు గుర్తుకోసం ఇత్తా ఉంటారే ఆబిళ్ళ అమ్మేత్తూ ఉంటాది. అక్కడి సైమకీపర్ని బుట్టలో ఏసుకుందిలే. అంచాత ఆడు చూసీ సూడనట్టూరుకుంటాడు. మరి ఆ బిళ్ళకొనుక్కున్న అమ్మిరూపాయి తీసుకోని మిగిలింది ఆ పిల్లకిచ్చేత్తూ ఉంటాది. పొలం కవులు కిత్తారే, అలాగే అనుకో, ముందు, ముందు ఉజ్జోగాలు కూడ ఇలాగే

కవ్వులు కిచ్చేతారంటలే.' ఈమాట అని నాయుడు వుండాగా నవ్వి చుట్టూ ఉన్నవాళ్లు ఎంతమంది నవ్విందీ పరీక్షించుకొని చూడు గయిరమ్మా... పొగాకు పని శానాసులువు. నువ్వు ఊఁ అంటే ఆ పిల్ల నీకే ఆ బిళ్ళఇచ్చే ఇదానం చెప్తా. కడుపులో సల్ల కదలకుండా పనిచేసుక పోవొచ్చు. ఏటంటావు. అన్నాడు.

'గయిరమ్మ మెల్లగా, 'ఒక్క-రూపాయి నాకేటి సరిపోతాది బాబూ... అయినా కట్టపడే వాళ్ళకే పొలాలుకాని, కవ్వులు కిచ్చేవాళ్లకు గింజలివ్వగోడదని — అదేటో ఆ మద్దే సెప్పినారు కదా... ఆ తప్పే, ఈ బుల్లి సేత్తే తప్పుకాదా బాబూ ఆ యాడదీ ఈ యాడదీ కట్ట పడటమేమిటి... అదేమో కూసోని తిండమేటి... ఏటో నాకేటీ తెలీకండా ఉంది.'

'అబ్బో... మంచి సెబుతావుంటే... సెడ్డ ఎదురవుతోందే.... అయితే రిక్షా తొక్కడం మానసంటావ్......

'ఏం బాబూ తప్పా......'

'తప్పా... తప్పున్నరా... ఇంకా సిగ్గునేకుండా మాటాడుతున్నావు. ఆకదానిపై పుట్టి మగోళ్ళను రిక్షా లెక్కించుకొని తిరుగుతావా......'

'నాకెందుకు సిగ్గు, మీకుండాలిగాని, మగోళ్లయి ఉండి ఆడోళ్లని రిక్షా లెక్కించుకొని తొక్కుతున్నారు. మీకుండాలా సిగ్గు నాకా, పౌరుషమేలేదు మీకు...'

'ఆ ఏమిటన్నావ్ ... నోటికొచ్చినట్టు వాగుతున్నావ్ ...'

'నాయింటి ముందుకొచ్చి మీరు వాగుతున్నారా నేనా ...'

'అబ్బో ఇంతదూరం వచ్చిందా యవ్వారం నాను సెపుతున్నాను. ఇనుకో గయిరమ్మా... నువ్వు రిక్సా తొక్కావా... మర్నాడే మరి పత్తా ఉండవు. ఎందుకొచ్చిన గొడవ నీకిదంతా... సుబ్బరంగా ఈ రిక్సా నేను సెప్పినోడికి బాడుగ కియ్యి పుగాకుపని చేసుకో. సక్కగా ఎల్లిపోద్ది సంసారం.'

'ఒకడికి నాను బాడుగ కియ్యడమేటి... ఆడికట్టం నేను తినడమేటి. నాకిట్టంనేదు బాబూ నాకట్టమేదో నేనేపడతాను.'

రాజాబుద్ధి నీది గయిరమ్మా... పెజలంతా ఇలాగే ఉంటే కట్టాలే ఉండకపోయేవి. ఒకటి సెప్తాను ఇను. నువ్వు ఇవాళ తొక్కుతావు. రేపు... ఇంకొకర్తి తొక్కుతాది. ఎల్లుండి ఇంకో వందమంది బయులుదేరుతారు. అప్పుడేమవుద్ది? నువ్వు మంచి మడిసివే. ఆళ్లు నీలాగే మంచోళ్లవుతారా. అప్పుడు మా బతుకేమవుద్ది నువ్వే ఆలోచించి సెప్పు. మగోళ్ళందరూ ఆడోళ్ళ రిక్షాలంటేనే ఎగబాకుతారు. ఆల గుణమే అంత గదా... ఏటంటావు?'

ఈ మాటలతో గయిరమ్మ ఇహ లొంగిపోతుందను కున్నారంతా, కాని—

'ఎప్పుడో ఏటో జరుగుతాదని ఇప్పుడు నన్ను సావమంటారా... నాకిన్ని పనులు సూపించి కోరు— మీరే, పనులు సూసుకోనేరూ... పని సెయ్యాలిగాని పనులకేటి కరువు'

'అబ్బో నువ్వు కానా సదువులు సదివావే... సదువుకు నోళ్లను సూడు, ఉజ్జోగాలు నేక ఎలా సచ్చిపోతున్నారో,'

'అయితే నాకు బతకడానికి ఈలుండి కూడా సచ్చిపోమంటారా, ఇదెక్కడినాయం. అయినా మీరు సిన్నప్పటి నుంచి ఈ పనే సేత్తున్నారా పుత్తేకట్టినట్టు మాటాడుతారేం... పెట్రోలు రిక్సాలొత్తే అప్పుడేటి సేత్తారు...'

'పెట్రోలు రిక్సాలొచ్చినప్పటి మాట కదా'

'అలాగే ఆడోళ్ళందరూ రిక్సాలు తొక్కినప్పటి మాట గదా అనుకో గూడదు...ఎందుకిలా ఉత్తిపున్నేనికి భయపడి పోతారు. ఈ పనితప్ప ఇంకోపని సెయ్యలేం అనుకుంటే ఎప్పుడూ భయంగానే ఉంటాది. ఏ పనేనా సెయ్యగలం అన్న గుండె నిబ్బరం ఉంటే భయమే ఉండదు...'

'నీ మాట నాకేమీ నచ్చలేదు గయిరమ్మా... నువ్వు సంఘానికి సీడ పురుగివి. నీ మూలాన ఆడోళ్ళందరూ సెడిపోతారు. రేపొద్దుట మా పిల్లాలు మామాట ఇనరు. ఆళ్లూ రిక్సాలు తొక్కుతాం మీ లెక్కేటి అంటారు'

'ఆళ్లా తొక్కితే నయమేగా... ఏడిసినోళ్ళకు పన్నిళ్ళ తోడై వట్టుంటాది...'

ఎంత సెప్పినా నీబుర్ర కెక్కకుండా ఉందే... సరే పదండిరా ఎలా తొక్కుతాదో సూదాం, దీనికి డబ్బు పిచ్చ మాంబాగా పట్టింది. కడమాటగా సెపుతున్నా...నామాటిను గయిరమ్మా...'

దీనితో రిక్షా వాళ్ళందరూ తలో మాట నోటికొచ్చి నట్లెల్ల అనడం మొదలు పెట్టారు. 'ఏం సూసుకొని దీనికీ పొగరు...' అని ఒకడు 'నాలుగు తగలనియ్యండె హే...' అని ఒకడు, 'కళ్ళు మూసుకపోయి ఏదుల్తోంది...' అని మరొకడు ఏమేమో కూశారు.

గయిరమ్మ తీక్ష్ణంగా వాళ్ళవైపు చూసింది. వాళ్ళ బాధేకాని తన సంగతి వాళ్లకేమీ పట్టదేం అనుకుంది. ఇంతలో ఒకడు, మొహామ్మీద ఉమ్మండిరా... రౌడీ ముండ ఎలా నిలబడిందో' అన్నాడు. 'ఏడిసింది ఊరుకోండిరా... ఈ సవటనాయల ఏటిసేత్తాది... ఏమే గయిరమ్మా... ఎవడ్నైనా సూడమంటావేటే. పెళ్ళాడితే ఈ కట్టమంతా ఆడే పడకొడు. ఏటి...' అంటూ గుండెల్ని రక్కుతూ నవ్వాడు. అంతా గొల్లుమన్నారు. ఇంతలో ఇంకొకడు. 'కల్లు అమ్మగూడదూ... బోలెడు నాభం. నువ్వు కన్ను గీటితే కనకాభిషేకమే...'

ఎవరేమన్నా గయిరమ్మ మాటాడలేదు. ఆమె కళ్ల వెంట అలాగే కారుతున్న నీరు భూమిలో ఇంకిపోయింది.

మూక మెల్లిగా ఇంటిదారి పట్టింది. కాని వారిలో ఆ భయం విజృంభించ సాగింది. ఆ రాత్రికి రాత్రే సంఘం శక్రటరీ దగ్గరకు వెళ్లారు. అతను బద్ధకంగా లేస్తూ 'ఏమిటి ఇంత అర్ధరాత్రి పనిగట్టుక వచ్చారు...' అన్నాడు.

నాయుడు అంతా చెప్పాడు.

శక్రటరీకి నవ్వు వచ్చింది.

'పిచ్చోళ్ళలా ఉన్నారే... తిన్నగా ఇళ్లకుపోయి పడు కోండి...' అన్నాడు.

కాని, వాళ్లు కదల్లేదు.

'ఇదిగో నయ్యోయ్... మేం పిచ్చోళ్లమో... మంచో ళ్లమో అదంతా ఇప్పుడెందుకు, ఆ గయిరమ్మకు లైసెన్సొచ్చిందా ఇక మీ పార్టీలో వుండం. ఆ కాంగ్రే సోళ్లయితే ఆలదే ప్రభుత్వం కాబట్టి దానికి లైసెన్సు ఇవ్వకుండా సేసేస్తారు. రేప్పొద్దుటొచ్చి కలుస్తాం బాగా ఆలోచించుకో...' అన్నారు.

శక్రటరీకి మతిపోయింది. ఇంత అకస్మాత్తుగా ఈస్వల్ప కారణానికి పిల్లిలా మారిపోడానికారణం అతని వూహాకంద లేదు. ఇందులో ఏదో కుట్ర వుందనుకున్నాడు. వీళ్లంతా ఎదురు తిరిగితే తనపార్టీకి సగం బలం తగ్గినట్లే అని దిగులు

పడిపోయాడు. అయినా కాంగ్రెసువాళ్లు మాత్రం ధర్మానికి కట్టుబడి వుండకుండా ఎట్లా వుండగలరని మనసులో సరి పెట్టుకున్నాడు. న్యాయంగా బ్రతకటానికి అందరికీ హక్కుంది. ఆమె చేసేదాంట్లో తప్పేముంది, వీళ్ల మూర్ఖపు పట్టుదల కాని, అని అనుకుంటూ నిద్రపోబోయాడు. కాని నిద్రరాదే. ఆలోచించే కొద్ది ఇదేదో తేలని సమస్యగా అతని మనసులో స్థిరపడటం మొదలు పెట్టింది. ఈ పరిస్థితిని, కాంగ్రెసువాళ్లు తమ కనుకూలంగా ఉపయోగించుకొని పార్టీలో ముసలం పెడితేనో... ఇంకేముంది ? ఎవ్వరూ అడుగు పెట్టడానికి వీలు లేని ఈ కంచుకోట ఆటంబాంబు ప్రేలినట్లు పగిలిపోతుంది. ఇప్పుడే జాగ్రత్త పడాలి యాదవకులంలో ముసలంలా ఏదో జరుగబోతోంది అనుకున్నాడు.

ఆ మరునాడు ప్లీడరు శేషగిరి అతినేర్పుగా మాట్లాడి లైసెన్సు ఇనస్పెక్టర్ని తన గుప్పిటలో పెట్టుకొని, గయి రమ్మకు లైసెన్సు ఇప్పించాడు.

ఈ మాట ఆ నోట ఆ నోట ఊరంతా ప్రాకింది. మరు నాడు కొన్ని పత్రికలు ఈ వార్తను ప్రముఖంగా ప్రచు రించాయి. ఇది చూచి ఓ కవికుమారుడు మూడు గేయాలు వ్రాశాడు. ఒక వృద్ధకవి, కలిమాయను గురించి పంచ రత్నాలు పకడ్ బందుగా అల్లాడు. ప్లీడరుగారి భార్య లీల

ఒక వ్యాసం వ్రాసింది. ఏ రోజు కారోజు పూర్తిగా సమాచారం పత్రిక ఈ విశేషానికి సంబంధించిన విషయాలను పూర్తిగా ప్రచురించడం మొదలు పెట్టింది. ప్రజల్లో విపరీత సంచలనం కలిగింది. ఒకొక్కరు ఒకొక్కలా చెప్పుకోవడం మొదలు పెట్టారు. కొంతమంది శరీరం ఈమాట వినగానే పులకించింది. కొంతమంది మనసు 'రామ రామ' అని ముక్కుమీద వేలేసుకుంది.

కార్లు కూడ ఇక ముందు ఈముష్టి ఆడవాళ్లే నడుపుతారేమో అనుకున్నారు. చాలమంది కార్లుగల ధనపురాణీలు పాపం, ఇహ భర్తలను అదుపులో పెట్టడం మరీ కష్టం... ఇంట్లో దాసీ పిల్లలతో సరసాలు సాగించినప్పుడే పట్టుకోడం కష్టమైపోతూంటే బయట ఈ ఆడ డ్రైవర్లతో వాళ్లు ఎక్కడెక్కడ ఎలా తిరుగుతారో ఎలా పసిగట్టగలం అంటూ బెంగ పడిపోయారు.

ఇలా ఆడవాళ్లు రిక్షాలు లాగడంవల్ల వాళ్ల గర్భకోశం దెబ్బతిని ఇక వాళ్లకు పిల్లలు ఛస్తే పుట్టరు, దీనితో దేశంలో కూలీలకోసం వాన్‌టెడ్ కాలమ్స్, ప్రకటనలు పెచ్చు పెరిగిపోతాయి. దాసీ పిల్లలు, పిల్లల్ని ఆడించే అబ్బాయిలూ, అమ్మాయిలూ, గంపలు మోసేవాళ్లు కంటికి కనిపించకుండా పోతారు. ఇక మనమే అన్నింటికీ

చావాలి అంటూ ఓ దూరదృష్టి బూర్జువా పాపం ఏడ్చాడు.

ఇహ గయిరమ్మ పాపం రెండు రోజులు రిక్షామీద తిరిగింది. ఎవ్వరూ రిక్షా ఎక్కలేదు. వెలివేసినట్లు ఆమెను చూస్తున్నారు. మగవాళ్ళ కెందుకనో ఆరిక్షా ఎక్కడానికి భయంగా ఉంది. ఆడవాళ్లు గయిరమ్మను అసహ్యించుకుంటున్నారు. కొందరు ఆమె ముందూ వెనుకా నవ్వుతున్నారు.

రిక్షావాళ్ల గుండె గయిరమ్మను చూసినప్పుడల్లా భగ భగ మండి పోతోంది. కొంతమంది వయసు మళ్ళిన రసికులు ఆ రిక్షాలో ఎక్కడానికి ప్రయత్నించారు. తిరిగి ఎందుకనో తటపటాయించి ఇంకో రెండు రోజులు చూదాం అనుకున్నారు. గయిరమ్మ గుండె నీటిబుగ్గ అయిపోయింది. ఆమెకు ఏమి చేయడానికీ తోచలేదు. తనను చూచి అంతా ఎందుకలా భయపడిపోతున్నారు అని ఏడ్చింది. తల పగల కొట్టుకోవాలనుకుంది. ఉత్త చేతులతో ఇంటికి వెళ్లడానికి ఆమె గుండె కుళ్లి కుళ్లి ఏడ్చి నీరసించి పోయింది. కాని ఏమిచేస్తుంది?

ఆ మరునాడు డి. యస్. పి. దగ్గర నుంచి ఏమి ఆర్డర్లు వచ్చాయో కాని, గయిరమ్మను పోలీసులు అరెస్టు

చేశారు. న్యూసెన్సు కేసు పెట్టారు. శేషగిరి ఆమెను జామీనుమీద విడుదల చేయించి, నీకేం భయంలేదు అన్నాడు. గయిరమ్మ ఆకసంవైపు వెర్రిగా చూసింది. ఆమె మనసు ఏమిటో అనంతంగా పరిభ్రమిస్తోంది. ఆమె మాట్లాడకుండ ఇంటికి వెళ్లింది. పిల్లల్ని అలాగే చూసింది. తల్లి కన్నులలోకి పిల్లలు చూస్తూ ఎందుకో భయపడి పోయారు. గయిరమ్మ కన్నులలో నీరు ఉబకలేదు. పిల్లలిద్దరూ బావురుమన్నారు.

గయిరమ్మను అరెస్టు చేశారని జామీను మీద విడుదల చేశారని శేషగిరి కోర్టులో వాదిస్తాడని పత్రికలు ప్రముఖంగా ప్రచురించాయి. ఈ దెబ్బతో పత్రికల గిరాకీ పెరిగింది. మేజస్ట్రేట్ కోర్టులో, వాద ప్రతివాదనలు, కొల్లేటి చాంతాడులా పెరిగిపోయాయి. వేడివేడి పకోడీల్లాంటి ఆ వాదనలు అందరికీ ఎంతో ఎంతో ఇష్టమయ్యాయి. క్రాస్ ఎగ్జామినేషన్‌లో గయిరమ్మ సమాధానాలు బ్రిటానియా బిస్కెట్లలా ఉన్నాయని కొందరంటే, కొందరు రాకెట్ల లోంచి పైకి జ్వలించే అగ్నిజ్వాలల్లా ఉన్నాయన్నారు. ఇహ ఆమె ఎట్లా ఆకర్షించిందీ, ట్రాఫిక్ ఏ విధంగా నిలిచిపోడానికి కారణమైందీ సాక్షులు ఏకరువు పెట్టిన విశేషాలు, ఓ పెద్ద ప్రణయ సామ్రాజ్యానికి సంబంధించిన చారిత్రక గాథలా

తయారై, ఓ విద్యార్థికి పి. హెచ్. డి. డిగ్రీ సాధించి ఇవ్వడానికి వీలైనంత పటుత్వంతో పేపర్లలో నిలిచి పోయాయి.

ఈ హడావుడి అంతా చూసేసరికి రిక్షావాళ్ల గుండె మరింత పీచు పీచుమంది. ఈ గొడవ ఇంతటితో వదిలేది కాదని వాళ్ళు హడలిపోయారు. కాంగ్రెసు పార్టీలో చేరిపోతే న్యాయం, తమ తరఫున చెప్పించుకోవచ్చని ఆలోచించారు. ఆ పార్టీ నాయకుల్ని కలుసుకున్నారు.

ఈ అదును దాటితే వీళ్ళను ఆకట్టుకోవడం కష్టమని పట్టణ కాంగ్రెస్ నాయకులు గట్టిగా భావించారు. అలాగే చూదాం... ముందు మీరు మాలో చేరండి అన్నారు. కాని ఒక ప్రాణి కోరుతూన్న ధర్మాన్ని, న్యాయాన్ని ఏసాకుతో కాదనాలో తోచక తలలు పగులగొట్టుకున్నారు. పార్టీలను పగలగొట్టి పడగొట్టాలికాని, తలలు పగులగొట్టుకుంటే లాభమేముందని, ఈ సంగతి పైవారికి తెలియబరిచి, వారి ఆదేశాలకోసం జపంచేస్తూ కూర్చున్నారు. ఈ సంగతి చల్లగా ఆలిండియా కాంగ్రెసు ప్రెసిడెంట్‌గారి దివ్యసముఖానికి తరలి వారి అనుజ్ఞకోసం చేతులు జోడించుకొని నిలబడి పోయింది.

కమ్యూనిస్టుపార్టీవారు ఈ విషయం తమ పెద్దలకు మనవి చేసుకున్నారు. న్యాయం అంటూ కూర్చుంటే పార్టీ ముక్కలు ముక్కలైపోయేట్లుంది. ఇలాంటి సంకట పరిస్థితులలో పార్టీ కోసం ఈ తప్పుచేసినా ఫరవాలేదు. ఆమె రిషూ తొక్కడం న్యాయ విరుద్ధం అనమన్నారు.

ఈ గొడవ ఇలా రెండు పార్టీల మధ్య విచిత్రంగా తల దూర్చి అందరి తలలనూ ఖరాబుచేసి, పారేసింది.

ఇదే అదను అనుకొని ఓ నాటకేశ్వరుడు, ఓ నాటకం అల్లి పారేశాడు. ఆ నాటకానికి బోలెడు డబ్బు వచ్చింది. రిషూరాణి వేషం వేసిన చిట్టి తల్లికి చింతాకు పతక మొకటి స్వేచ్ఛా సమితివారు అందరి సమక్షాన బహూకరించారు.

ఓ 'కవిమంత్రి' ఈ గాధను కావ్యంగా తీర్చిదిద్ది సొమ్ము చేసుకోవడమే కాకుండా కావలసినన్ని సన్మానాలు చేయించుకున్నాడు.

పాపం కొన్ని మహిళా సంఘాలలో ఈ విషయం మీద వాద ప్రతివాదనలు ప్రజ్వరిల్లి శక్రటరీలు, ప్రెసిడెంట్లు మారిపోవడం తటస్థించింది.

కొంతమంది రాజకీయ నాయకుల తారలుకూడా తల క్రిందుల కావడానికి వీలుంటుందేమోనని కొంతమంది పాపం ఆశాజీవులుగా ఎదురు చూడటం మొదలు పెట్టారు.

ఇహ పేపర్ల అమ్మకం సరేసరి. వాటి అమ్మకం అంచనాలను లెక్క చేయకుండా దాటిపోవడం వల్ల పత్రికాధిపతులు చేతులు రెండూ పైకెత్తి ప్రజల్ని క్షమించమంటూ కోరుకున్నారు. వారి ఈ ఆదరణకు వారి తలలు ఎంతో ఎంతో కృతజ్ఞతా భావంతో వంగిపోతున్నాయని మరీ మరీ విన్నవించుకున్నారు. ఇదే సమయంలో చిట్టి తమ్ముడూ అనుకోని కొంతమంది పేపర్లమ్మే హీరో పిల్లలు ఆ పేపర్లను బ్లాక్ మార్కెట్ చేశారని దేశమంతటా గగ్గోలయిపోయింది.

శేషగిరి వాదనలతో ససేమిరా ఏకీభవించని మేజస్ట్రేటు గయిరమ్మకు ఓ నెల ఖైదు శిక్ష, యాభై రూపాయలు జరిమానా విధించారు.

శేషగిరి గయిరమ్మను బెయిలుమీద విడిపించి ఆమెకు ధైర్యాన్ని నూరిపోసి, జిల్లా మేజస్ట్రేట్ కోర్టులో అప్పీలు పడేశాడు. ఆయన నేరం ఋజువైందని చెప్తూ జరిమానా ఇచ్చుకోవలసిందని, జైలు శిక్ష తగ్గిస్తున్నానని చెప్పారు. అయితే శేషగిరి వదల్లేదు. అతను ముందుకు ప్రవహించే నదిలాంటివాడు కాబట్టి, గాలిలేని చోటికి గుండెలా కొట్టుకుంటూ పరుగెత్తే గాలి లాంటివాడు కాబట్టి శ్రమ అనక హైకోర్టులో రివిజన్ పిటీషన్ పడేశాడు.

అంతా హైకోర్టునుంచి వెలువడే వార్త కోసం ఆ తీర్పులి ముక్తాఫలం కోసం ఎదురు చూస్తున్నారు. ఇది హక్కులకు సంబంధించిన విషయం, గయిరమ్మకే న్యాయం జరగాలి అని ఒకరు. ఇది సంఘానికి సంబంధించిన విషయం, గైరమ్మ సంఘద్రోహి... ఆమెకు న్యాయం జరగకూడదు, సంఘం పతనం చెందకూడదు అని మరొకరు ఎక్కడ చూసినా ఐక్యరాజ్యసమితిలోని పెద్దమనుష్యుల్లా దెబ్బలాడు కోవడమే కాని ఏకీభవించడంమాట మరచిపోయారు.

ఇది ఇలా ఉండగా అకస్మాత్తుగా ఓ రోజున ఏ మబ్బు అడ్డుకుండా సూర్యుడు తెల్లగా వెలిగిపోతూన్న ఓ శుభ ముహూర్తాన హైకోర్టు నుండి అత్యద్భుతమైన ఓ వార్త వెలువడింది.

న్యాయమూర్తి, గైరమ్మకు క్రిందికోర్టు వారు విధించిన శిక్ష రద్దుచేసి వేశారు. భారత రాజ్యాంగం ప్రకారం పురుషునికి, స్త్రీకి సమానహక్కు ఉన్నదన్నారు. ఆడ వాళ్ళయినంత మాత్రంలో లైసెన్సు ఇవ్వబడక పోవడం సమంజసం కాదని, లైసెన్సును పొందిన ఆడవాళ్లు సూత్రా లకు కట్టుబడి ఉన్నప్పుడు, వాళ్ళను రచ్చకీడ్వడం న్యాయం కాదని సెలవిచ్చారు. కడమాటగా ఆమె వృత్తిని ఆమె చేపట్టి సక్రమంగా కాలం వెళ్ళబుచ్చుతూవుంటే ఎవ్వరూ అడ్డగూడదని, ఇలా అడ్డేవారెవరైనా ఉంటే వైద్యశాలల్లో ఆడనర్సులు మగవాళ్లకు పరిచర్యలు చేయడం సహించలేని

బాపతేకాని మరొక రకం కాదని, పెదవి చివరలనుండి సన్నని నవ్వును వెలార్చారు. ఈ మాట విని అందరూ సంతోషించారు. జడ్జిమెంటు చాల బాగుందంటే చాల బాగుంది అన్నారు. నర్సులూ ఉండవలసిందే రిషూలు తొక్కే యువతులూ ఉండవలసిందే అన్నారు.

ఈ వార్త రేడియోద్వారా దేశమంతా ప్రాకిపోయింది. పదిహేను సంవత్సరాలైన నిండకముందే భారత దేశంలోని స్త్రీలు అత్యద్భుతమైన స్వాతంత్ర్యాన్ని అనుభవిస్తున్నారని లండన్‌లోని కొన్ని పత్రికలు వేనోళ్ళ కొనియాడాయి. ప్లీడరు శేషగిరి కీర్తి దశదిశలూ వ్యాపించింది. ఆ సాయంకాలం అతన్ని వూరంతా వూరేగించారు. లీల తన భర్తను చూచి ఉప్పొంగిపోయింది.

కాంగ్రెస్ హైకమెండు, కమ్యూనిస్టుపార్టీ శక్రటరీ, గయిరమ్మదే న్యాయం అన్నారు. రిషూవాళ్ళ మూర్ఖపు పట్టుదలకు తల ఒగ్గగూడదన్నారు. చోటా నాయకులందరూ కాళ్ళు తొక్కుకున్నారు.

ఆ రాత్రి గైరమ్మ దీర్ఘంగా ఆలోచిస్తూ ఇంటిలో కూర్చుంది.

'ఇంకా ఎందుకే అమ్మా అలా ఉన్నావు... ఇంక రేపటి నుంచి పరవాలేదుకదే...' అన్నాడు పెద్ద కుర్రాడు.

'నీకు తెలియదు నాయనా... రేపటి నుంచి మన రిక్షా మొగం ఎవ్వరూ సూడరు...'

'అదేమే...అమ్మా...'

'వాళ్ళకు భయం బాబూ'

'భయ మెందుకే...'

'ఏమో తండ్రీ... ఆళ్ళకి నన్ను చూస్తే వల్లమాలిన భయంగా ఉంది.'

'నువ్వన్నీ ఇలాగే చెప్తావు. ప్లీడరుగారు చెప్పారుగా రేపట్నించి హాయిగా మనం బతకొచ్చని'

'ఆయనలాగే చెప్తాడురా... కాని మనరిక్షా ఎవ్వరూ ఎక్కరు బాబూ... ఆళ్లకి నీతిగా బతకడం అంటే భయం. అలాబతికే వోళ్ల దగ్గరికి ఆళ్లు రాలేరు. ఏం చేత్తాం' అంది.

తల్లి మాటలు ఆ కుర్రాడికి అర్థం కాలేదు. అలాగే తల్లి ఒడిలో నిద్రపోయాడు.

ఆ రాత్రి అస్తమించిపోతూన్న చంద్రుడు గిలగిల కొట్టు కున్నాడు. వెను వెంటనే చిట్టచీకటి, కత్తిపుచ్చుకొని నిల బడింది.

గౌరమ్మ బిడ్డలను దగ్గరగా లాక్కుంది. వారి ఒళ్ళు వెచ్చగా కాలుతున్నట్లనిపించింది. జ్వరం తగిలిందేమోనని నిద్రలోనే అనుకుంది. తిరిగి చేయివేసింది. పిల్లవాడు కెవ్వు మన్నాడు. నిద్రమత్తును విసిరికొట్టి, కొట్టుకుంటూన్న గుండెలా చలించిపోతూ లేచింది. నెత్తిపై సూర్యుడు

మండిపోతూన్నట్లుంది. కాళ్ళక్రింద భయంకరమైన నీడలు పిచ్చి పిచ్చిగా రూపం మార్చుకుంటున్నాయి. ఆమె విహ్వాలంగా అరచింది. నిప్పులలో ఉడికిపోతూన్న వంకాయలా ఆమె శరీరం ఉడికిపోవడం మొదలు పెట్టింది. ఏమైనా తనను చుట్టుకొనిపోయిన బిడ్డల నిద్దరినీ ఎత్తుకుంది. ఆ తల్లి బాధ ఆ రాత్రి ఎలా చెప్పగలం? ఒక్క విసురుగా ఆమె తలుపు వద్దకు వెళ్ళింది. తలుపుకు బయట గొళ్ళెం పెట్టబడి వుంది. ఆమె పై ప్రాణం పైనేపోయింది. ఆ తలుపును గోళ్ళతో పట్టి పీకింది. గట్టిగా తన్నింది. మమ్మల్ని బతికించండి బాబూ! మమ్మల్ని బతికించండి అని అరచింది. తన పొట్టకింద బిడ్డలను పొదువుకొని తన తలతో 'కృష్ణా...కృష్ణా' అని ఆ తలుపును భయంకరంగా బాదింది. అప్పటికే ఆమె చేతులలోనే ఆ బిడ్డల ప్రాణవాయువులు గాలిలో కలసిపోయాయి. ఆమె చీరకు నిప్పంటుకుంది. ఒక్కసారి మంటలు తిరిగి చూరును తాకాయి. నక్షత్రాలు ఆకాసంలో ఎర్రగా మండిపోయాయి. ఆ తల్లిని, ఆ విప్లవమూర్తిని ఆమంటల్లోంచి చేతులుచాచి అందుకున్నాయి.

ఆంధ్రప్రభ సచిత్ర వారపత్రిక
28-9-1960